

7. Моделирование экономической безопасности : держава, регион, предприятие / [Гесць В. М., Кизим М. О., Клебанова Т. С. Черняк О. І. та ін.] ; за ред. Гейця В. М. : монографія. – Харків : Інжек, 2006. – 240 с.

8. *Мухитов Н. М.* Формирование национальной системы экономической безопасности в условиях глобализации / Н. М. Мухитов. : дис. ... канд. экон. наук. – М., 2006.

9. Методы построения интегрального показателя // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://business-inform.net/pdf/2012/4_0/34_38.pdf

УДК 37.03:34

В.С. Сідак
*доктор історичних наук, професор,
проректор з наукової роботи,
Університет економіки та права «КРОК»*
С.М. Лаптев
*кандидат економічних наук, професор,
ректор,
Університет економіки та права «КРОК»*

Засади економіко-правового виховання молоді в сучасних умовах

У статті розкрито сутність базових понять «виховання», «правове виховання», «економічне виховання» та «громадянська спрямованість», встановлено взаємозв'язок між ними. Охарактеризовано особливості економіко-правового виховання студентської молоді. Встановлено найбільш ефективні форми та методи економічного та правового виховання.

Ключові слова: студентська молодь, виховання, правове виховання, економічне виховання, громадянська спрямованість, форми виховання, методи виховання.

В.С. Сидак
*доктор исторических наук, профессор,
проректор по научной работе,
Университет экономики и права «КРОК»*
С.М. Лаптев
*кандидат экономических наук, профессор,
ректор,
Университет экономики и права «КРОК»*

Принципы экономико-правового воспитания молодежи в современных условиях

В статье раскрыта сущность базовых понятий «воспитание», «правовое воспитание», «экономическое воспитание» и «гражданская направленность», установлена взаимосвязь между ними. Охарактеризованы особенности экономико-правового воспитания студенческой молодежи. Установлены наиболее эффективные формы и методы экономического и правового воспитания.

Ключевые слова: студенческая молодежь, воспитание, правовое воспитание, экономическое воспитание, гражданская направленность, формы воспитания, методы воспитания.

V.S. Sidak
Doctor in Historical Sciences, Professor
Vice-Rector for Scientific Work
“KROK” University

S.M. Laptiev
PhD in Economics, Professor
Rector
“KROK” University

Principles of economic and legal education of young people in modern conditions

Essence of base concepts of «education», «legal education», «economic education» and «civil orientation» was disclosed in the article, and intercommunication between them was defined. The features of economic and legal education of young students were described. The most effective forms and methods of economic and legal education were defined.

Keywords: young students, education, legal education, economic education, civil orientation, forms of education, methods of education.

Постановка проблеми

Суспільно-політичні та економічні перетворення, які повинна здійснити сучасна Україна у вирішенні завдань євроінтеграції, та її подальше поглиблення не можливі без дієвої системи виховання, що враховує сучасні тенденції європейського суспільного розвитку. Пріоритетними завданнями, визначеними Національною програмою виховання дітей та учнівської молоді в Україні, є забезпечення сприятливих умов для самореалізації особистості відповідно до її інтересів і суспільних вимог, а також формування в неї почуття господаря: господарської відповідальності, підприємливості, ініціативності, свідомого ставлення до життя в умовах ринкових відносин. Більшість державних документів (Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Концепція виховання дітей та молоді в національній системі освіти, Концепція економічної освіти в Україні) орієнтують педагогів і громадськість на усвідомлення необхідності використання економічного виховання дітей і підлітків у формуванні гармонійно розвиненої особистості [8]. Не менш важливим є і правовий аспект виховання молоді. Існує загальноприйнятна думка, що формування у громадян правової свідомості та законотворчої поведінки – це складова громадянського та патріотичного виховання. Більш широко – може йтися про формування підвалин демократичного суспільства та правової держави. Це з одного боку. З іншого – людина повинна бути соціально активною. Більше того, бути економічно дієвою, тобто створювати матеріальні чи соціальні блага, необхідні для достатньо високого рівня життя, який був би адекватним стандартам суспільства. Причому, діяльність ця повинна бути добровільною. З цього можна визначити, наскільки індивід-член сучасної спільноти повинен бути і всебічно розвиненим, і суспільно орієнтованим, і свідомим. Тоді постає питання не тільки про його професійну підготовку, а й громадянську відданість. Цього можна досягти тільки шляхом виховання. Тому поряд із проблемою професійної підготовки виникає ще одна – формування у молоді готовності до вибору професії. Отже, виникає необхідність створення засад економіко-правового виховання молоді в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Як відомо, у сучасному українському суспільстві більша частка відповідальності за розвиток і формування особистості юного громадянина покладається на сім'ю, школу, вищі та інші навчальні заклади. У цьому є певний сенс. Особливого значення на початках навчання набуває правове виховання, яке повинно бути складовою загальної середньої шкільної освіти. У середній загальноосвітній школі основи правових та економічних знань зазвичай вивчаються в 9-10-х класах.

Слід зазначити, що ряд дослідників приділяли багато уваги питанням правового та економічного виховання молоді, їх місцю в системі громадянського і патріотичного виховання, широким потенційним можливостям, а також необхідності подальшого вдосконалення цих видів виховання. Серед науковців, які досліджували теоретико-методологічні засади виховання, слід відмітити Н. Абашкіна [8], І. Беха [1], А. Бойка [8], І. Зязюна [8], С. Карпенчука [8], Є. Костяшкіна [8], І. Кривоноса [8], В. Кумаріна [8], В. Моргуну [8], Є. Мединського [8], Ф. Науменка [8], Б. Наумова [8], Т. Осипову [4], С. Рубінштейна [12] та інших. Безпосередньо питаннями правового виховання займалися вітчизняні науковці М. Боришевський [2], В. Головченко [5], М. Фіцула [10] та інші. Їхні праці присвячено питанням формування правової свідомості та культури активної та законослухняної особистості. Формуванню у вихованців почуття раціональності, економічної доцільності, важливості трудової спрямованості та економічної культури присвячено праці О. Будника [3], І. Дружкова [6], Н. Забутої [7], Г. Неліна [5], Д. Разуменка [10; 11], О. Скакуна [13], Л. Ткаченка [14] та інших. Аналіз праць зазначених авторів свідчить, що попри певний обсяг досліджень і публікацій, а також зростаючий щороку інтерес з боку вчених педагогів, психологів, правників і фахівців економістів до питань економіко-правового виховання переважна їх більшість присвячені правовому та економічному вихованню шкільної молоді й не відображає належним чином особливостей виховання студентської молоді в сучасних умовах.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Питанням завершального етапу формування у студентства економічної свідомості, остаточного формування цінностей і професійних чи підприємницьких орієнтирів, усвідомлення та врахування правових обмежень, збалансованості потреб і можливостей, усвідомлення свого місця і ролі в системі трудових відносин для найактивнішого та визначального періоду соціалізації приділяється в сучасній психолого-педагогічній і фаховій літературі недостатньо уваги. Невирішеною проблемою загального завдання, яка вирішується в цьому дослідженні є розгляд засад економіко-правового виховання як інтегрованого неперервного процесу, в межах якого реалізуються потенційні можливості гуманітарної та фахової підготовки студентської молоді.

Формулювання цілей статті

Метою статті є визначення психолого-педагогічних засад економіко-правового виховання молоді та формування її громадянської спрямованості в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження

На першому етапі було досліджено сутність виховання з позиції процесного підходу [4]. Виховання – це процес спонукання або примусу. Слід відмітити, що спонукання характеризується бінарною опозицією «необхідність – потяг».

Однак якщо «потяг» більш відноситься до емоційної природної або психічної діяльності людини, то необхідність є суспільно значимою [12, с. 351-378]. Проте обидва елементи, ідентифікуючись під дією зовнішніх факторів, формують певну сферу мотивацій: або ж емоційно-ціннісну (потенційну), або ж активно-дійову (актуальну). Таким чином, створюється модель поведінки. Потенційно значиме актуалізується як діяльністю, так і вихованням. Актуальне є сутністю основного життєвого піклування, і гострота його закладена в самій природі людського буття. Для досягнення такого стану, напевне, необхідно включити всі важелі впливу на структурні елементи, якими є «необхідність» і «потяг». Спробуємо в найбільш загальному вигляді відтворити механізм цього впливу.

У цілому потяг відноситься до неусвідомлених і некерованих мотивів. Однак він входить у континуум мотивів, що об'єднуються категорією «спрямованість». Взагалі остання є набором установок, які соціально обумовлені й стали властивостями особистості та формуються шляхом виховання. До цього набору можна віднести декілька ієрархічних форм, а саме: бажання, потяг, прагнення, інтерес, схильність, ідеал, переконання, а в кінцевому варіанті – світогляд. Останній є результатом виховання та освіти. Таким чином, потяг теж є результатом виховання.

Другий етап дослідження було присвячено аспектам економічного виховання студентської молоді. Економічне виховання можна визначити як організовану педагогічну діяльність, спрямовану на формування економічної культури індивідів [6-7]. Зауважимо – діяльно спрямованої економічної культури [10-11]. Для шкільної молоді першочерговими є завдання формування високої економіко-патріотичної свідомості та готовності до вибору професії. Для студентської молоді на перший план висувається проблема фахової підготовки, але не залишається обіч і проблема економічного виховання, основні напрями та методи якого, на наш погляд, є такими:

1. Для формування професійної спрямованості, фахових навичок та умінь, професійної економічної культури необхідна організація зустрічей із провідними фахівцями в галузі економіки, вивчення нових підходів до вирішення проблем у світовій економіці, організація студентських науково-економічних товариств, проведення науково-практичних конференцій, організація роботи постійно діючих семінарів, проведення ділових і рольових ігор економічного напрямку, випуск студентських наукових збірників тощо.

2. Для формування духовної економічної культури, виховання бережливого ставлення до національних виробничих надбань, природних ресурсів необхідна організація бесід, обговорення матеріалів преси, радіо, телебачення, інтернет- та інших видань.

3. Для формування нового економічного мислення, набуття вмій і навичок економічного управління необхідною є організація та розвиток студентського самоуправління в різних його проявах.

Запропоновані заходи орієнтовані, передусім, на виховання громадянської спрямованості особистості. Як зазначає М. Боришевський: «Значний інтерес мають дані, отримані щодо громадянської спрямованості молоді. З'ясувалося, що студентська молодь, враховуючи реальний стан суспільних ціннісних орієнтирів у державі, здатна водночас покладатися у визначенні напрямку соціальної активності не на емоційні спонукання, а на осмислення реальності, на опредметнення власних преференцій, на трансформацію цінних орієнтирів» [2].

На третьому етапі було досліджено аспекти правового виховання та формування громадянської спрямованості. Правове виховання – це формування у молодих людей правосвідомості та правослухняної поведінки, а також належного

патріотичного гарту [5; 13]. Адже виховання поваги до конституції, законів держави є водночас вихованням поваги до самої держави, що можна розглядати як органічну складову громадянського виховання. Ідеться про формування демократичної правової держави. Приділяється значна увага ролі навчальної інституції у вихованні поваги до закону, культури, демократизму, високої громадянської активності й відповідальності. Ключовим елементом правового виховання школярів є його мета, що полягає в підготовці учнів до складних правовідносин, у вирішенні за допомогою права низки виховних проблем. Перша з них – формування громадянина правової держави. Учні поступово оволодівають елементарною юридичною грамотністю, усвідомлюють права, обов'язки і правову відповідальність. У свідомості учня утворюється духовний сплав морально-правової культури. Норми моралі полегшують йому розуміння норм права, які, у свою чергу, сприяють більш глибокому усвідомленню моральних істин. Нарешті, правове виховання покликане стимулювати соціальну активність учнів, прагнення вести активну боротьбу з аморальними проявами та правопорушеннями. Пізнання правових відносин доступно школяреві в таких видах діяльності, як загальношкільне самоврядування, участь у політичних заходах, виробничій праці, фізкультурних змаганнях [8]. У виконанні завдань правового виховання шкільної молоді повинні брати участь три суспільні інститути: школа, батьки і правоохоронна система. Якщо останні більшою мірою відповідальні за покарання певної протиправної поведінки, то сім'я і школа забезпечують профілактику правових порушень, навчають молодь законам і нормам моралі, правильній поведінці в суспільстві.

Реалізація правового виховання у вищій школі зустрічає багато проблем. По-перше, на цей процес впливають загальносуспільні фактори. У сучасних умовах значною мірою похитнулися традиційні для українського суспільства норми моралі. Якщо раніше авторитет батьків, навчального закладу, держави в цілому вважався досить значним, то сьогодні все більшого впливу набувають засоби масової інформації, стихійні фактори. Недостатня соціальна захищеність більшості населення, несприятливі побутові умови, матеріальні труднощі спонукають молодь шукати способи вирішення соціальних проблем через асоціальну поведінку. Нестійкість суспільства в цілому, недосконалість законодавчої бази також обумовлюють ускладнення у формуванні правової культури.

По-друге, суттєвою перешкодою на шляху формування правової культури є те, що в суспільній свідомості на сьогодні часто з'являються хибні уявлення стосовно правових норм і законів. Превалює думка про загальну корумпованість правоохоронної системи, подвійну мораль на всіх ланках суспільного життя. Засоби масової інформації пропагують думку стосовно правової безвідповідальності можновладних осіб, можливість вирішення будь-яких проблем фінансовим шляхом. Начебто об'єктивно відображаючи дійсність, ЗМІ свідомо чи несвідомо фактично ідеалізують і романтизують злочинний світ, сприяють криміналізації суспільства, що знижує ефект правового виховання, відштовхує від пізнання правових законів.

По-третє, певною проблемою є належна правова підготовка з точки зору наявності фахових викладачів. Більшість кваліфікованих фахівців у галузі права віддають перевагу практичній консультативній роботі у сфері бізнесу, натомість у навчальних закладах спостерігається нестача компетентних викладачів.

Нарешті, певного вдосконалення потребує сама система правової освіти. На сьогодні вимагає уточнення термін «правове виховання», необхідно визначити сучасні цілі правового виховання у вищій школі, оновити зміст правової освіти

на всіх її рівнях, розробити сучасну методику викладання правових дисциплін.

Нині в більшості джерел надається таке тлумачення терміна «правове виховання»: «Правове виховання – система державних і недержавних заходів, спрямованих на формування у громадян належного рівня правосвідомості й правової культури» [10]. Метою сучасного правового виховання вважається формування у громадян правової свідомості та правової поведінки як частини громадянського виховання, правової культури громадянина України, яка складається зі свідомого ставлення до своїх прав і обов'язків перед суспільством і державою, закріплених у Конституції України, з глибокої поваги до законів і правил людського співжиття, готовності виконувати їхні вимоги, що виражають волю та інтереси народу, активної участі в управлінні державними справами, боротьбі з порушниками законів.

Правове виховання передбачає вирішення таких питань [10]:

1. Озброєння знаннями найбільш важливих положень законів, підвищення їхньої юридичної обізнаності, інформування про найактуальніші питання права.

2. Формування правової свідомості – певної сукупності правових уявлень, поглядів, переконань і почуттів, що визначають ставлення особистості до вимог законів, регулюють її поведінку в конкретній правовій ситуації.

3. Формування поваги до держави і права, розуміння необхідності дотримання вимог законів.

4. Вироблення умінь і навичок правомірної поведінки.

5. Формування нетерпимого ставлення до правопорушень і злочинності, прагнення протидіяти цим негативним явищам, уміння протистояти їм.

6. Подолання у правовій свідомості хибних уявлень, сформованих під впливом негативних явищ життя.

У змісті правової освіти особливого значення набувають не стільки питання кримінального права, скільки вивчення прав особистості, її обов'язків, особистої відповідальності людини за свою поведінку. Важливу роль має введення в зміст правової освіти питань державного, адміністративного, трудового права. В основу сучасного змісту правової підготовки повинні бути покладені не стільки положення і норми закону, скільки їх цінність і значущість для суспільства в цілому й кожної молодої людини зокрема. Поряд із питаннями формального права доцільно порушувати й питання прав та обов'язків поведінки людей у неформальному спілкуванні, норм суспільної моралі та молодіжної субкультури, можливості їхнього поєднання. Особливе значення для молодої людини має усвідомлення їх несуперечності, попередження виникнення внутрішніх конфліктів, що в основному й породжують деструктивну поведінку.

Методичні аспекти правої підготовки також потребують свого суттєвого перегляду. Формування правової свідомості неможливе тільки за рахунок репродуктивних методів навчання, заучування нормативів закону. Набагато більш ефективними є так звані методики активного навчання, які дають змогу не стільки запам'ятати необхідні норми і правила, скільки сформувати власну точку зору учня на питання правової відповідальності, осмислити особисте та суспільне значення дотримання правової поведінки. Цьому сприяють різноманітні форми правового навчання та виховання: навчальні дискусії, рольові ігри, ситуаційні вправи, які дають змогу на практиці відчувати й оцінити наслідки небажаної правової поведінки. Серед показників правової вихованості можна назвати такі, як знання учнями правового мінімуму, відсутність правопорушень. Окремі правові питання повинні вирішуватися в ході самостійної діяльності студентів, зокрема в межах студентського самоуправління. Активізації правового виховання сприяє

щорічне проведення в навчально-виховних закладах оглядів-конкурсів на кращу організацію цієї роботи.

Вирішальним моментом у правовому вихованні школярів є висока правова культура педагогів і відповідний правово-психологічний клімат в університеті та сім'ї. Позитивних результатів правової освіти та правового виховання можна досягти тільки в цілісному педагогічному процесі взаємодією громадянського, трудового, морального виховання та самовиховання.

Критерії правової вихованості учня нерозривно зв'язані з моральними. Здоровий моральний клімат у колективі є основою відповідального ставлення його членів до правових норм, показником доброї роботи. Серед інших показників є такі, як знання учнями правового мінімуму, відсутність правопорушень, контактів із дитячою кімнатою міліції. Позитивні результати правового виховання досягаються в цілісному педагогічному процесі, єдністю впливу цивільного, трудового та морального виховання. Належне правове виховання учнівської молоді в загальноосвітній школі слугує надійним підґрунтям для подальшого формування громадянської спрямованості студентської молоді. Проблеми розвитку громадянської спрямованості особистості є актуальними в перехідний період, який уже досить тривалий час переживає Україна. Гострота зумовлюється необхідністю оптимізації процесів формування зростаючої особистості як активного суб'єкта суспільного життя, здатного взяти відповідальність за вибір основних напрямів власної діяльності, що є необхідною умовою актуалізації можливостей, їх реалізації. Громадянська спрямованість є результатом виникнення в індивіда ідентифікації зі змістом громадянських цінностей, що є внутрішньою потребою, засобом самоствердження й самореалізації, умовою визначення основних життєвих орієнтирів, сценаріїв.

Громадянська спрямованість – інтегральна характеристика особистості – члена національної спільноти, як громадянина держави, що усвідомлюється ним як рідна земля, Батьківщина [13-14]. У громадянській спрямованості віддзеркалюється рівень, глибина усвідомлення людиною своїх прав та обов'язків перед національною спільнотою. Доведено, що важливою ознакою відповідальності як характеристики громадянської спрямованості є її дієвий характер, глибоке проникнення в різні прояви активності – поведінки та діяльності особистості. Це – не споглядальна відповідальність, а така, що зумовлює єдність свідомості та поведінки, детермінує вчинкову активність людини, конструктивно впливає на процес самовдосконалення.

Громадянська спрямованість – одна з умов гармонійного розвитку особистості, вона – внутрішнє діяльне начало, своєрідна ентелехія розвитку особистості, стрижневе утворення в її структурі, вона передбачає наявність у змісті життєвих цілей особистості орієнтації на реалізацію громадянських національних цінностей, на виконання завдань, що відзначаються високим рівнем громадянської актуальності. Розвиток громадянської спрямованості значною мірою зумовлюється здатністю особистості до рефлексії, саморегуляції власної активності, сформованістю волі. Великою мірою представлено соціально-політичний зміст суспільної свідомості та самосвідомості. У ній віддзеркалюється реальний стан світоглядних цінностей, що зумовлюють звичний спосіб життєдіяльності нації. Якщо такі характеристики нації деформовані, вони стають серйозною перешкодою для формування в підростаючого покоління громадянської спрямованості.

Багато результатів досліджень громадянської спрямованості особистості є принципово новими і мають фундаментальне наукове значення. Це стосується, зокрема, інтерпретації природи громадянської спрямованості, її структури,

критеріїв сформованості, розкриття провідних умов, які сприяють її розвитку. Крім того, з'ясовано багато соціально-психологічних чинників, що можуть гальмувати цей процес. Встановлено закономірну залежність між розвитком громадянської спрямованості особистості та особливостями патріотичних настанов сучасної молоді. Належну увагу в дослідженні приділено ролі конструювання особистістю власного життєвого шляху в розвитку її громадянської спрямованості.

Суттєва роль в розвитку громадянської спрямованості, як засвідчили результати багатьох досліджень, належить змістовим характеристикам мотивації особистості. Встановлено роль різних мотивів у сфері суспільного життя. Зокрема те, що об'єктивний зміст мотивів життєдіяльності в ранньому юнацькому віці залежить від специфіки сформованої в цей період системи цінностей конкретного суспільства, які засвоює особистість і які стають потенційними мотивами громадянської поведінки та діяльної особистості. Вельми несприятливою в Україні є соціально-політична ситуація для розвитку громадянської спрямованості особистості. Це негативно позначається на особистості, яка стоїть перед вибором свого життєвого шляху, у якій потреба соціального самовизначення детермінується багатьма суперечливими, часто деструктивними чинниками.

Отже, економічне та правове виховання шкільної та студентської молоді, формування її громадянської спрямованості повинні здійснюватися в різноманітних формах і ставити за мету безпосереднє проникнення в духовний світ особи, внесення корективів у її світоглядні позиції. Характерною ознакою суб'єктивного фактора слід назвати безпосередність і цілеспрямованість впливу. Найбільш ефективними є такі форми економічного і правового виховання та ідейного гарту: агітація, навчання, залучення до економічної та юридичної практики, пропагандистські заходи, самовиховання та самоосвіта. На практиці це повинно реалізовуватись у функціонуванні системи формування законослухняного громадянина-патріота, який прагне до творчої роботи та вирішення складних економічних завдань. Методи цієї системи полягають у проведенні науково-практичних семінарів, конференцій, організації стажування, підвищення кваліфікації викладачів тощо. До суб'єктивного фактора слід також віднести умови сімейних відносин і відносин, що склалися в колективі та характеризують моральний мікроклімат цього колективу.

Висновки

Таким чином, економічне та правове виховання студентської молоді, формування її громадянської спрямованості є інтегрованим багатоаспектним і неперервним процесом, який повинен реалізовуватись в різноманітних формах і ставити за мету безпосереднє проникнення в духовний світ особи, внесення корективів у її світоглядні позиції. Характерною ознакою суб'єктивного фактора слід назвати безпосередність і цілеспрямованість впливу. Найбільш ефективними є такі форми економічного та правового виховання та ідейного гарту: агітація, навчання, залучення до економічної та юридичної практики, пропагандистські заходи, самовиховання та самоосвіта. На практиці це повинно реалізовуватись у функціонуванні системи формування законослухняного громадянина-патріота, який прагне до творчої роботи та вирішення складних економічних завдань. Методи цієї системи полягають у проведенні науково-практичних семінарів, конференцій, організації стажування, підвищення кваліфікації викладачів тощо. До суб'єктивного фактора слід також віднести умови сімейних відносин і відносин, що склалися в колективі та характеризують маральний мікроклімат цього колективу.

Література

1. Бех І. Законопростір сучасного виховного процесу / І. Бех // Пед. пошук. – 2004. – № 1. – С. 8-11; Педагогіка і психологія. – 2004. – № 1. – С. 33-40.
2. Боришевський М. Й. Психологічні закономірності розвитку громадянської спрямованості особистості : [монографія] / [авт. кол. : М. Й. Боришевський та ін.] ; за ред. М. Й. Боришевського. – К. : Міленіум, 2006. – 297 с.
3. Будник О. Б. Етнопедагогічний досвід формування економічних якостей особистості : методологічний аспект проблеми / О. Б. Будник // Зб. наук. пр. : філос., соціол., психологія / Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2004. – Вип. 9, ч. 1. – С. 123-133.
4. Виховна робота зі студентською молоддю. Навчальний посібник / за заг. ред. Т. Ю. Осипової. – Одеса : Фенікс, 2006. – 288 с.
5. Головченко В. В. Правове виховання учнівської молоді: Питання методології та методики / В. В. Головченко, Г. І. Нелін. – К. : Наукова думка 1993. – 138 с.
6. Дружкова І. С. Проблеми економічного виховання в системі сучасної освіти / І. С. Дружкова // Наша школа. – 2003. – № 1. – С. 30-33.
7. Забута Н. В. Основні складові елементи процесу формування економічної свідомості / Н. В. Забута // Наука і освіта. – 2001. – № 2/3. – С. 17-19.
8. Мельникова О. В. Проблеми економічного виховання в педагогічній спадщині А. С. Макаренка : дис. канд. пед. наук : 13.00.01 / О. В. Мельникова / Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Харків, 2005
9. Педагогіка : Большая современная энциклопедия / Сост. Е. С. Рапаевич. – Мн. : Современное слово, 2005. – 720 с.
10. Педагогіка : Посіб. для студ. вищ. пед. закл. освіти / М. М. Фіцула. – К. : Акад., 2005. – 527 с
11. Разуменко Д. О. Сутність економічної культури та проблеми її формування / Д. О. Разуменко // Педагогіка і психологія : Зб. наук. пр. / Харк. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Харків, 2003. – Вип. 24. – С. 158-163.
12. Разуменко Д. О. Економічна культура як компонент системи загальної культури особистості / Д. О. Разуменко // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи : Зб. наук. пр. / Харк. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Харків, 2004. – Вип. 21. – С. 187-193.
13. Рубинштейн С. Л. Человек и мир / Методологические и теоретические проблемы психологии. – М. : Политиздат, 1969. – С. 509.
14. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : Підручник / Пер. з рос. – Харків : Консум, 2001. – 656 с.
15. Ткаченко Л. Трансформаційні зміни у вихованні : методологічний семінар в АПН України / Л. Ткаченко // Шлях освіти. – 2004. – № 1. – С. 53-54.

УДК 338.246.87:330.341.1:338.2 (477)

О.В. Собкевич
кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач сектору безпеки державних фінансів,
Національний інститут стратегічних досліджень
при Президентові України

Енергоефективність і енергозбереження в контексті інноваційного розвитку промисловості та економічної безпеки держави

У статті на основі аналізу галузевих особливостей споживання енергоресурсів обґрунтовано напрями впровадження енергоефективних і енергозберігаючих технологій